

שהרי רבי שמעון אומר במשנתנו שהלוקח אינו יכול לחזור בו, וטעמו של דבר, כי הוא סבור שמעות קונות דבר תורה. אבל רבנן חלוקים עליו, וסוברים שמשיכה קונה, וכמותם פוסק ריש לקיש.⁽¹⁶⁾

שנינו במשנה: נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות, יכול לחזור בו, **אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו.**

איתמר:

אביי אמר: כשאומרים לו⁽¹⁾ ש"מי שפרע" וכו', אין כוונתם לקלל אותו בפיהם, כדמפרש טעמא בסמוך, אלא **אודיעי מודעינן ליה**, ואומרים לו: דע לך שעבירה היא, ואם תחזור כך מן המקח, סופך שיפרעו ממך על הדבר הזה.

רבא אמר: מולט לייטינן ליה, אמירה זו, לשון קללה היא; ומקללים אותו⁽²⁾ שיפרע ממנו הבורא ויעניש אותו, על מה שהוא חוזר בו, ואינו עומד בדיבורו.⁽³⁾

לוקחים חלק מהפירות, ומשלמים לו לפי קצב מכירותיהם.

אלא, שבתחילה הם נותנים לסיטון מעט דמים, כדמי קדימה, לקיום כל המקח.

ולכן, אם נתן החנווני לסיטון פרוטה של הקדש, כדמי קדימה של התשלום עבור כל הכמות של הפירות שפסק עמו, קנה הלוקח את כל הפירות שפסק עמו בפרוטה זו, ומעל בכך בהקדש.

וכל זאת, אף על פי שעדיין לא משך הקונה את כל הפירות שפסק עמו, שהרי הוא אינו לוקח את כל הכמות בבת אחת.

ומוכח מכאן, שמועיל קנין במעות. כי אם רק משיכה קונה, מדוע מעל החנווני בנתינת הפרוטה לסיטון, והרי עדיין לא קנתה הפרוטה דבר!

אלא קשיא ברייתא זו, לריש לקיש! ב-חח

ומתרצת הגמרא: **אמר לך ריש לקיש: הא, ברייתא זו מני, בשיטת מי אמורה? בשיטת רבי שמעון היא!**

16. התוספות מכריע שהלכה כרבי יוחנן היות ורב נחמן סובר כמוהו, וכן רב הונא ורב חסדא לעיל.

2. לעיל מד א בהערות הובא שהרמב"ם בפירוש המשניות מפרש שהתובע הוא זה שמקלל את הנתבע שאינו עומד בדיבורו, והמאירי כתב, שבית הדין מודיעים אותו שאין זה מעשה הראוי, ואם לא רצה בכך מקללים אותו. [וכן דעת הרמב"ם בהלכות מכירה ז ב שבית הדין אוררים אותו].

3 א. הרמב"ם [מכירה ז ב] סובר שאין מקללים

1. כתב הרא"ש: אף על פי שמפשות המשנה, אין משמעות שצריך להודיעו, או שצריך לקללו, אלא שהמשנה אמרה לנו שיש עונש למי שאינו עומד בדיבורו.

מכל מקום היה מסתברא לאמוראים שצריך לעשות חיזוק לדבר, לפי שהמון העם קל לחזור, כל זמן שלא נגמר המקח בקנין, ואינם יודעים שיש עונש למי שאינו עומד בדיבורו.

אביי אמר: אודועי מודעינן ליה ואין מקללים אותו, **דכתיב** [שמות כב כז]: "אלהים [דיין] לא תקלל, ונשיא בעמך לא תאור", ולא רק דיין ונשיא אסור לקלל, אלא כל שהוא "בעמך" נכלל באיסור זה.⁽⁴⁾ אם כן, אי אפשר לקלל אותו שיענש על מה

שאינו עומד בדיבורו, ובעל כרחך, אמירה זו, אינה אלא הודעה בעלמא: דע שהעושה כמותך נענש.⁽⁵⁾ **רבא אמר:** מילט לייטינן ליה, ואף על פי שאסור לקלל אף אחד מישראל, את מי שאינו עומד בדיבורו מותר לקלל, דהא

אותו בלשון נוכח "יפרע ממך" אלא מטילים את הקללה בפני החוזר בו בסתם, על כל מי שאינו עומד בדיבורו ["יפרע ממי שאינו" כו', וכלשון המשנה], והוא שומע ויודע שגם אליו מתייחסת הקללה.

והרא"ש סובר שאומרים בלשון נוכח: הוא יפרע ממך אם אינך עומד בדיבורך, שהרי לשון הגמרא הוא: לייטינן ליה. וזה לשון רבינו חננאל: אודועי מודעינן ליה — דההוא גברא מיחייב לשמים. מילט לייטינן ליה — בשמיה. וזה לשון המאירי: ויש אומרים שמזכירין אותו בשם, לומר הוא יפרע מפלוני, וכן יראה לי ממה שהקשו למטה מונשיא בעמך לא תאור וירצו בעושה מעשה עמיו. וראה להלן הערה 6. ובמרדכי [אות שח] כתב: שמעתי שכל מי שמקבל מי שפרע צריך לומר בפיו כן, או פוסקים לו כן ברבים, ולא משמע כן בתוספתא [כי בתוספתא איתא עומדים בית דין ואומרים כו'] ובתוספות הרב רבי לוי כתוב בשם הרב רבי שלמה שאומרים לש"ץ לעמוד על המגדל ולומר מי שפרע, וכן העתיק הרמ"א [רד ד] שאומרים לו כן ברבים.

ואפשר, דעד כאן לא פליגי אלא אליבא דרבא, אבל לאביי ודאי שאומרים לו בלשון נוכח. [ממילא, אין ראייה מרש"י ד"ה מודעינן שהוא סובר כהרא"ש].

ב. החילוק בין אם רק מודיעים לו שמי שחוזר בו נענש, לבין אם מקללים אותו, הוא בכך שעל ידי הקללה ממהר עונשו לבא, יותר

מאשר אם יהיה עונשו בידי שמים בלבד — "שיעורים בהגדות חז"ל". [נראה עוד ב"משנה ברורה" קנח לח]. אלא שצריך תלמוד מה החילוק בנוסח האמירה, אם היא בלשון הודעה או בלשון קללה?

ולמאן דאמר שמקללים אותו בהזכרת שמו, אתי שפיר, כאשר מודיעים לו את עונשו, אין צורך להזכיר את שמו, אך כאשר מקללים אותו מזכירים בפירוש את שמו.

אך למאן דאמר שגם באמירת הקללה אין מזכירים את שמו, צריך תלמוד מה ביניהם. וזה לשון רש"י: מודעינן ליה — דע שאם תחזור סופך להפרע ממך. ויש לומר שלדעת אביי אומרים לו בלשון הודעה: דע כך כך, ולדעת רבא אומרים לו בלשון קללה: הוא יפרע ממך.

4. על פי רש"י ויקרא יט יד.

כתב המאירי: ואף על פי שהמקרא, שאסר לקלל, לא נאמר אלא בקללה בשם ה', יש אומרים: דוקא לאזהרה, אבל לאיסור מיהא אף שלא בהזכרת השם, ויש אומרים: אף זו בהזכרת השם היא, מאחר שהוא אומר מי שפרע, הרי הוא כאומר במי שברא שמים וארץ יתברך.

5. מדברי הגמרא משמע שהפשטות היא שמקללים אותו, כדברי רבא, ואביי לא פירש כך, היות ויש איסור לקלל.

מדור המבול ומדור הפלגה, הוא יפרע ממנו על שאינו עומד בדיבורו.⁽⁶⁾

אמר רבא: מנא אמינא לה, מנין אני אומר, שאמירה זו קללה גמורה היא, ולא הודעה בעלמא?

ממעשה שאירע עם רבי חייא בר יוסף:

כתיב "בעמך", משמע, אין איסור קללה אלא באדם שעושה ונוהג כמעשה עמך.

והרי אדם זה אינו נוהג כמנהג ישראל הכשירים, דכתיב [צפניה ג יג]: "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב".

אם כן, אין איסור לקללו ולומר לו מי שפרע

החוזר אחר קנין דבר תורה אינו קרוי עושה מעשה עמיו. ויש להסתפק בביאור מה שכתב "דבר תורה", האם כוונתו לומר, שאף על פי שמקרא זה ד"שארית ישראל" כו' הוא בצפניה, מכל מקום נחשב הוא אינו עושה מעשה עמך מדאורייתא, שהרי הותר לקללו.

או שכוונתו לומר, שהיותו והוא שילם מעות שקונות לו מדין תורה, על כן הוא נחשב כעושה מעשה עמך, ואם נאמר כך, נמצא שלדעת ריש לקיש הסובר: דבר תורה משיכה קונה ולא מעות, אין מקללים אותו. ואם כן — בעל כרחך שרבא סובר כרבי יוחנן. [והנה תוספות לעיל סוף עמוד א פלפלו אם אפשר להוכיח שרבא סובר כריש לקיש מדקאמר דקרא ומתניתין מסייע ליה, ולא הביאו ראייה מסוגיין, שמע מינה דסבירא להו, שאף לריש לקיש מקללים אותו, אם חוזר הוא מן המקח אחר ששילם עליו מעות].

ג. אביי אינו חולק לומר שאף מי שאינו עושה מעשה עמך אסור לקללו, ובפשוטו יש לומר שהיותו ובכל דבר עושה הוא "מעשה עמך", אינו יוצא מכלל זה במה שפעם אחת לא עמד בדיבורו — על פי "לחם אבירים" ו"קיקיון דיונה" בביאור דברי התוספות. [הובאו דבריהם ב"אוצר מפרשי התלמוד"].

ובריטב"א כתב: אביי סבר דכיון דמחמת יוקרא וזולא, או שאינו צריך למקח זה, הוא דהדר ביה לא יצא מכלל שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. משמע, שרק היות

6. א. בפשוטו משמע שאדם זה נחשב "אינו עושה מעשה עמך" ואין שום איסור לקלל אותו, אך תוספות כתבו: לא מיקרי האי "אינו עושה מעשה עמך" לענין שיהיה מותר לקללו בחינם, כי אם לקללו על המקח הזה במי שפרע.

כלומר, יש שני אופנים של "אינו עושה מעשה עמך", ודינם חלוק זה מזה לענין היתר קללה: יש מי שנקרא "אינו עושה מעשה עמך" בהחלט, ואז מותר לקללו, אפילו בחינם, ויש שבענין מסויים הוא "אינו עושה מעשה עמך" ואז מותר לקלל אותו רק ביחס לאותו עניין פרטי. [מלשון תוספות משמע שדוקא קללת "מי שפרע" הותרה, ולא כל קללה].

וכתב המהרש"א: ראייתם של תוספות היא מהמשך הגמרא במעשה דרבי חייא בר יוסף, שאם תאמר שלדעת רבא הותר לקללו בכל קללה, לא יתכן שרבי חייא יסכים לקבל על עצמו דבר זה.

והנה תוספות הרא"ש מפרשים את הגמרא להלן באופן אחר מתוספות, ממילא אין הכרח לדבריהם כאן, ואכן, לא הועתק בתוספות הרא"ש את דבריהם כאן, ויתכן לומר שלדעת רבא אדם זה נחשב "אינו עושה מעשה עמך" לכל דבר. [הרי"ף כתב: והלכתא כרבא, ושמעינן מהא דכי האי גוונא לאו עושה מעשה ישראל הוא. ואם תימצי לומר דלא כמו שכתבו התוספות, כוונת הרי"ף ללמוד מכאן היתר לקללו בכל קללה].

ב. כתב המאירי: ולמדנו לפי דרכינו שכל

ומכאן, סובר רבא, שיש להוכיח כדבריו, שאמירת "מי שפרע" קלה ממש היא:

כי **אי אמרת "מי שפרע" אינה קלה, אלא דאודועי מודעינן ליה, תיקשי: וכי אטו רבי חייה בר יוסף בר אודועי הוא?!**

הרי תלמיד חכם היה, ובודאי יודע הוא שהקדוש ברוך הוא נפרע מן השקרנים, ואינו צריך הודעה על כך.

אלא, על כרחך, יש ללמוד מכאן דמילט לייטינן ליה.⁽⁹⁾

ודחינן: **ואלא מאי, לדעתך, מילט לייטינן ליה, הרי גם זה אינו מיושב, דוכי אטו רבי חייה בר יוסף אתי לקבולי עליה לטותא**

דרבי חייה בר יוסף, מכר מלח ויהבו ליה זוזי אמלחא [שילמו לו על המלח], **לסוף, אייקר מלחא, ורצה רבי חייה בר יוסף לחזור בו מן המקח, ולא למכור את המלח במחיר שסוכם עם הלקוחות מתחילה.**⁽⁷⁾

אתא, בא, רבי חייה בר יוסף לקמיה דרבי יוחנן, ואמר לו⁽⁸⁾ שרוצה הוא לחזור בו מן המקח.

אמר ליה רבי יוחנן לרבי חייה בר יוסף: זיל, הב [תן] להו את המלח, היות והלקוחות כבר שילמו עליו.

ואי לא, אם אינך רוצה לעמוד בדבורך, קביל עליך מי שפרע.

סיפר לו לפי תומו את תוכניתו, אם כן, ראיית הגמרא צריכה תלמוד, הרי בין כך ובין כך, רבי יוחנן רק הודיע לו מה דינו? !
ואין לפרש שהגמרא דייקה את לשונו של רבי יוחנן "קביל עליך מי שפרע" שמשמע ש"יתנו" לו קלה בפועל, כי אם כן דחיית הגמרא אינה מובנת.

וצריך לומר שרבא היה סבור שרבי חייה בא לחזור בו מן המקח בפני רבי יוחנן, ורבי יוחנן אמר לו שיש על זה "מי שפרע" וכך הוכיחה הגמרא: אם תאמר אודועי מודעינן, הרי רבי חייה בר יוסף תלמיד חכם הוא, ואין צורך להודיע לו. ובעל כרחך מילט לייטינן ליה, ורבי יוחנן הזהיר אותו לפני שיאמר לו את הלטותא. ועדיין צריך תלמוד, אפילו אם רבי יוחנן שימש בתור "בית דין" הרי משמע שרבי חייה בר יוסף בא לפני רבי יוחנן בלא הלקוחות, והרי כתב המאירי [הועתקו דברים לעיל מד א הערה 14] שהלוקח קובל עליו בבית דין והם מביאים אותו כדי לקללו.

ויש לו הפסד ממון וכיוצא אינו נחשב שיצא מכלל עושה מעשה עמך, אבל אם עובר פעם אחת על הדבר בלא סיבה מוצדקת, הרי זה אינו עושה מעשה עמך, היות ואינו רוצה לקיים את התחייבותו גם אחרי שמתירים בו שהוא יקבל "מי שפרע".

[ב"אוצר מפרשי התלמוד" הביא ספר "בית יהודה" שפירש דברי התוספות דלעיל בענין אחר: אי אפשר לקללו בשמו, שמא יחזור בו, ונמצא שקיללוהו בחינם, ראה שם].

7. אין אפשרות לתבוע מחיר יותר יקר עבור סחורה, אלא על ידי ביטול המקח הראשון, ועשיית מקח חדש במחיר יקר יותר.

8. כך נראה לפרש על פי המשך הסוגיא, ראה בהערה להלן.

9. בפשוטו רבי יוחנן לא היה "בית דין", אם כן בעל כרחך שרבי חייה שאל אותו מה הדין, או

דרבנן] וכי רבי חייא בר יוסף עשוי להסכים לקבל על עצמו קללת חכמים?! (10)

אם כן, אף לשיטתך, לא יתכן שרבי חייא בר יוסף רצה לחזור בו מן המקח, ועלינו לפרש כיצד היה המעשה.

אלא, כך היה המעשה: רבי חייא בר יוסף, ערבון, "מקדמה", (10*) על חשבון התשלום עבור המלת, הוא דיהבי ליה לקוחות.

הוא, רבי חייא, סבר והסתפק (11) לומר

ליה, הרי אין כאן מחילה, ואיך לא חשש לכך רבי חייא!?

ומכאן, יש להוכיח כרבא ודלא כאבוי, ומה שהוכיחה הגמרא רק מהא דרבי חייא היה תלמיד חכם ואין צריך להודיעו, צריך לומר שחד מינייהו נקט, וראה בסוף ההערה הבאה.

עוד יש לומר: רבי חייא בר יוסף לא היה נמנע מלחזור בו, לדעת רבא, אם היה עומד כנגדו רק עונש החזרה בלבד [כמו שכתבו תוספות], ולמאן דאמר אודועי מודעינן ליה הרי אין כאן אלא עונש החזרה בלבד, מה שאין כן למאן דאמר לייטינן ליה — ושרי לקללו בכל דבר, על כן צריך לומר שהיה סומך על מחילת הלקוחות, כמו שכתב תוספות הרא"ש.

10. צריך תלמוד, מאי קא סלקא אדעתיה דרבא, שהיה סבור להוכיח מכאן דמילט לייטינן ליה, הרי דחיה פשוטה היא, שבודאי רבי חייא אינו רוצה קללה! ? וכתבו התוספות [על פי דברי מהרש"א]: היות ואין היתר לקללו אלא קללת "מי שפרע" וכו', סבר רבא שרבי חייא בר יוסף היה מוכן לקבל את הקללה, כדי שלא להפסיד את היוקר. והגמרא דחתה: דבר פשוט הוא, שלא יתכן שרבי חייא ירצה לקבל על עצמו קללה כדי לא להפסיד את עליית המחירים.

ובתוספות הרא"ש כתבו בשם רבינו מאיר: אי לייטינן ליה, ניחא ליה לרבא, כי רבי חייא סמך על זה שהלוקח ימחול לו, ולא יניח לקללו. [ראה לעיל הערה 6].

לפי זה, דחיית הגמרא: רבי חייא בר יוסף אתי לקבולי עליה לטותא דרבנן, מתפרשת כך: הרי גנאי הוא לו שיבא לקבל עליו, אם אותו לא ימחול לו. [יש שפירשו את כוונת תוספות הרא"ש כך: רבי חייא אמר שהוא חוזר בו, למרות שידוע לו שבית הדין מקללים על כך, וסמך על זה שהלוקח ימחול לו, והגנאי הוא במה שהוא עשה דבר שיתכן ויקללו אותו, אבל בודאי, אם הלוקח יסכים שיקללו, רבי חייא יודיע שהוא יקיים את המקח.

ויש שהעירו: הלא אף אם רק אודועי מודעינן ליה, מכל מקום הרי עונש גדול יש בדבר, ומי שפרע וכו' הוא יפרע ממי שחוזר בו מדיבורו, וכי רבי חייא בר יוסף חפץ בכך! ?

ואדרבה, אם מילט לייטינן, יתכן שכאשר הלוקח לא ירצה שיקללוהו, יחשב הדבר כמחילה גמורה, אבל אם רק אודועי מודעינן

10*. רש"י. וברשב"א [מז א] משמע דאיכא פלוגתא בזה, ויש מפרשים [ר"ח] דערבון לאו היינו דמים ופריעת מקצת דמי המקח, ראה שם.

11. א. לפי מסקנת הגמרא אפשר לפרש שרבי חייא בר יוסף בא לשאול את רבו רבי יוחנן מה דינו של מקח זה, ולפי זה הוא סבר כנגדו הוא קונה, לאו דוקא, אלא הסתפק בכך. [ואם תימצי לומר רבי חייא בר יוסף סבר כך בודאות, צריך לפרש שהוא סיפר את המעשה לרבי יוחנן, ורבי יוחנן נחלק עליו ואמר לו שלא עשה כהוגן, ועליו לקיים את המקח].

ב. והנה, מדקאמרינן אלא כו' משמע שלמסקנה אין להוכיח מדברי רבי יוחנן אם מודעינן או לייטינן, אך רבינו חננאל כתב שלמסקנה יש ללמוד מדברי רבי יוחנן שני

כלל וכלל, כי הערבון — המקדמה, שקיבלת כנגד כולו הוא קונה, ובנתינת חלק מן המעות נקנה כל המקח ללוקח, ושאר המעות הפכו למלוה וחוב.

עתה דנה הגמרא בדין ערבון, ומביאה מחלוקת אם ערבון כנגדו בלבד הוא קונה, או כנגד כולו:

אתמר: ערבון, מי ששילם חלק ממעות המקח, כערבון על התשלום עבור קניית כל המקח.

רב אומר: כנגדו בלבד הוא קונה, כי המעות הם תשלום רק על חלק מן החפץ הנקנה.

שכאשר אדם נותן "מקדמה" אין אנו אומרים שכל החפץ נקנה לו מיד ושאר התשלום נזקף עליו בחוב, אלא ערבון כנגדו בלבד הוא קונה, כפי ערך ה"מקדמה" שנתנו הלקוחות, כך קונים הם בחפץ הנקנה. אם במכירת קרקע, כדי לקנות קנין גמור, (12) ואם במכירת מטלטלין, כדי לחייב ב"מי שפרע" את מי שיחזור בו מן המקח.

ועל אותו חלק שהלקוחות עדיין לא שילמו שאל רבי חייא את רבי יוחנן, אם הוא יכול לחזור בו מן המקח, כי אם נאמר שערבון כנגדו הוא קונה, לא זכו הלקוחות במלח אלא כנגד מעותיהם. (13)

ואמר ליה רבי יוחנן: אינך יכול לחזור בך

שאפשר לחלוק אותו, אין הערבון קונה אלא כנגדו [כגון מלח או קרקע בשדה גדולה שיש בה כדי חלוקה] ואת דברי רבן שמעון בן גמליאל, להלן, יש לפרש בקרקע שאין בה כדי חלוקה [ראה בבא בתרא יא א].

אבל רב סבר שבכל דבר אין משכון קונה אלא כנגדו, ושפיר קא מוטיב מהא דרבן שמעון בן גמליאל, ובעל כרחך שרב מודה בקרקעות, אבל רבי חייא בר יוסף אינו מחלק בין מטלטלין לקרקעות.

13. אפילו לענין "מי שפרע" לא זכו הלקוחות במלח, אלא כנגד מעותיהם. ואם תאמר: אפילו אם לא קנה הערבון אלא כנגדו, ובשאר המקח יכול המוכר לחזור בו בלא שיקבל על עצמו מי שפרע, מכל מקום הרי רבי חייא בר יוסף התחייב למכור, והרי מי שאינו עומד בדיבורו, נקרא "מחוסר אמנה" כמבואר להלן מט א!?

תירץ הריטב"א: יש לומר שרבי חייא בר יוסף סבר כרב דאמר לקמן דברים אין בהם משום "מחוסר אמנה". [דלא כרבי יוחנן שם,

דברים: ערבון קונה כנגד כולו ומילט לייטינן ליה. נאם תימצא לומר שרבי חייא בר יוסף בא לחזור בפניו של רבי יוחנן, יש לומר שרבי יוחנן אמר לו כך: לדעתי אסור לך לחזור בך אף מהחלק שאין משכון כנגדו, כי כנגד כולו הוא קונה, וממילא הנני מזהירך שאם תחזור בך תקבל עליך מי שפרע, וקושיית הגמרא שלא יתכן שרבי חייא בא לקבל על עצמו לטותא, מיושבת, כי אמנם רבי חייא בא לחזור בו, אבל הרי הוא היה סבור שמותר לו לחזור בו. ולפי מה שנבאר בסוף ההערה הקודמת, גם לפי דברי תוספות הרא"ש יש לומר כרבינו חננאל].

12. רש"י. והנה בגמרא להלן מבואר שיש חילוק בזה בין קרקע למטלטלין, ובקרקע כולי עלמא מודו שקונה כנגד כולו, אם כן דברי רש"י כאן הם רק לפי הסלקא דעתך שקרקע ומטלטלין שוים. וראה מה שהאריך בזה ב"שיטה מקובצת" ובמהר"ם ש"ף.

ובחידושי רבי מאיר שמחה כתב על פי הירושלמי, שלדעת רבי חייא בר יוסף: כל דבר

ורבי יוחנן אמר: כנגד כולו הוא קונה, המעות שנתן, קונות את כל החפץ, ושאר המעות נזקפות עליו בחוב.

מיתבי מברייטא על דברי רב:

"אסמכתא"⁽¹⁴⁾ היא התחייבות שמתחייב אדם לחבירו, אם לא אעשה דבר פלוני [וכן להיפך – אם אעשה], הריני מתחייב לתת לך חפץ פלוני. ונחלקו בה תנאים: רבי יוסי אומר "אסמכתא" קונה ומחייבת, ורבי יהודה אומר "אסמכתא" אינה קונה, היות ולא גמר

בלבו להתחייב, כי סבור היה שיתקיים תנאו.⁽¹⁵⁾

הנותן ערבון ומשכון⁽¹⁶⁾ לחבירו, על מקח שהסכימו עליו שניהם, ואמר לו: אם אני חוזר בי מן המקח, יוטל עלי קנס – שיהיה ערבוני קנוי ומחול לך.

וחלה, המוכר שקיבל את הערבון והמשכון, אמר לו: אם אני אחזור בי מן המקח, יוטל עלי קנס, ואני מתחייב שאכפול לך את ערבוניך, כלומר עבור הערבון שנתת, אתן לך

וראה במהרש"א [שם].

אי נמי, והוא הנכון, דאפילו רבי יוחנן מודה דכיון דאייקור פירי ליכא משום מחוסרי אמנה, ולא אמר רבי יוחנן אלא כשלא נשתנה השער. [ראה עוד ב"פני יהושע" כאן ד"ה ואלא ולהלן מט א ד"ה שלא ורבי עקיבא איגר שם ד"ה מיתבי].

והרש"ש כתב: כיון דיהב ליה מקצת דמים, על כרחך לא סמכי דעתייהו אדיבוריה, ושוב אין כאן משום מחוסר אמנה, כדאמר לקמן [מט א] בבנו של רבי יוחנן בן מתיא. [לפי דברי הרש"ש שנתנית מקצת מעות היא משום לא סמכא דעתייהו, יש לתת טעם מדוע מקדמה נקראת "ערבון", היות והיא כמו משכון שלא יחזור בו].

14. כתב רש"י: אסמכתא – הבטחת גוזמא שאדם מבטיח את חבירו לסמוך עליו שאם לא יקיים תנאו יתן כך וכך.

והרש"ש [בבא בתרא קסח א] כתב: אסמכתא – המבטיח לחבירו דבר, על מנת שיעשה דבר לעתיד, וסומך בלבו בשעת התנאי שיוכל לקיים הדבר כשיגיע הזמן, וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים. לא קניא – ואינו נתפס בתנאו, ולא יפסיד בכך.

וביאר ב"דבר יעקב" [אות ט] שרש"י

ורשב"ם פליגי אם לשון "אסמכתא" קאי על המבטיח שסומך על עצמו, או על מי שהבטיחו לו שישמוך על המבטיח, וראה שם שצ"ע עוד לשונות הראשונים.

15. רמב"ם מכירה יא ב. וראה ב"דבר יעקב" [שם] שחקר אם אסמכתא לא קניא מדאורייתא או דהוי רק תקנת חכמים, והביא שם שהמרדכי [בבא קמא סימן מו] כתב שהוא מדרבנן ועל כן בהקדש וצדקה קניא, דלא תיקנו שלא תקנה, אך הריטב"א [נדרים כז ב] כתב בביאור דברי הרמב"ן שאסמכתא קונה בגיטין וקידושין משום שיש לו גמירות דעת וכמו כן סובר הרמב"ן שאסמכתא קונה בהקדש וצדקה [וחולק על הגהות אשרי]. ויש לומר לדעת הרמב"ן שאסמכתא לא קונה מן התורה כי אין גמירות דעת, אלא שבגיטין קידושין הקדש וצדקה יש גמירות דעת ועל כן אסמכתא קונה. [ראה ר"ן בנדרים פז א ד"ה והלכתא שכתב חילוק זה, בין גיטין וקידושין והקדש לשאר הלכות לענין חזרה תוך כדי דיבור].

16. כתב רש"י: הנותן ערבון, לא דמי לההיא דלעיל, דזה אינו פריעת מקצת מעות, אלא ערבון ומשכון לקנוס את החוזר בו. וראה לעיל הערה

ומפרשת הגמרא: **רבי יוסי לטעמיה**, הולך לשיטתו, **דאמר בבבא בתרא קסח א:** **"אסמכתא" קניא.**

רבי יהודה חולק על **רבי יוסי ואומר:** **"אסמכתא"** אינה קונה; לא ימחול הקונה על ערבונו אם הוא חוזר בו, (19) ולא יכפול

מן המקח כפליים (17) מערך הערבון שנתת. (18)

נתקיימו התנאים, אם חזר בו הלוקח, הפסיד ערבונו, ואם חזר בו המוכר, יכפול ערבונו, אלו הם **דברי רבי יוסי.**

והלוקח חייב להשלים למוכר את מעותיו, ואילו אם יחזור בו המוכר יפסיד יותר — כל החפץ יהיה של הקונה, ומעות אינו מוסיף על מה שנתן מתחילה בערבון.

ג. והרמב"ן תמה: אפילו אמר המוכר **"מעכשיו"** במה קנה הלוקח שיצטרך המוכר לכפול לו. ותיירץ: נראה שלא אמרו כן אלא כשקנו מידו בקנין סודר, אי נמי יש לפרש: אכפול לך ערבוני — שתקנה בקרקע שלי כפלים במעותיך, והיינו ערבון. [הקרקע היא ערבון על המקח, מצד המוכר].

19. **רש"י**. משמע, **רש"י** סובר: אסמכתא לא קניא לרבי יהודה, אפילו כאשר נתן לחבירו חפץ בידו, ואומר לו זה יהיה קנוי לך אם לא אעשה כך וכך וכיוצא.

אך הרמב"ם [מכירה יא ג] כתב שהמוכר קנה את הערבון היות והוא תחת ידו, ורק אם המוכר חזר בו אין מחייבים אותו לכפול הערבון, שזו אסמכתא ועדיין לא קנה. כי לדעת הרמב"ם דווקא בהתחייבות על העתיד — כשאומר אתן או אשלם, נחלקו התנאים, ולא כשנותן עכשיו מתנה או מוחל לו חוב. [וראה בראב"ד שם ובר"ן נדרים כז ב, ו"קהילות יעקב" נדרים סימן כא].

נמצא שלדעת הרמב"ם לא נחלקו רבי יוסי ורבי יהודה אם המוכר זכה, ורק בזכותו של הלוקח נחלקו, וכתבו הראשונים שלשון דיו שיקנה ערבונו מסייע ליה.

וראה ברמב"ן שמשלשון התוספתא [שהיא היא

13 על פי דברי הרש"ש. [ולפי המשך הסוגיא נראה שערבון זה ניתן גם כתחילת תשלום וגם כמשכון לקנס, והיא היא לשון רש"י ערבון ומשכון, וכן נראה בתוספות ר"ד. וב"דבר יעקב" הביא שבעין זה כתב בספר "בית אהרן"].

17. הפסדו של המוכר והלוקח, אם יחזור אחד מהם, שזה — הלוקח יפסיד את הערבון, והמוכר יפסיד מן המקח כמו ערך הערבון. [ומה שהמוכר יכפול את הערבון, הוא היות וקבל מן הלוקח את הערבון עצמו].

18. א. תוספות. כי אי אפשר לפרש "אכפול לך ערבוני" — לא תקבל את החפץ, אלא תקבל ממני, בתור קנס, מעות בסכום כפול מן הערבון, כי אם כן, לא זכה הלוקח במקח אם חזר בו המוכר, ולמה קנה לוקח כנגד ערבונו לדעת רבי יהודה.

ב. ויש שפירשו דהני מילי כשאין ערך הערבון מגיע לחצי משווי המקח, כגון שהמקח הוא בשלשים דינר, ונתן לו עירבון עשרה דינרים; אם חזר בו הלוקח, הפסיד הלוקח עשרה דינרים שנתן למוכר בערבונו, ואם חזר בו המוכר, הרי ערך עשרים דינרים מן המקח קנוי ללוקח, ושליש ממנו — ערך עשרה דינרים, ישאר בידי המוכר, ונמצא שהמוכר הפסיד ערך עשרה דינרים.

אבל אם ערך הערבון הוא חצי משווי המקח או יותר, לא שייך תנאי זה, שהרי אי אפשר שאם לא יחזור בו המוכר, יהיה כל החפץ של הקונה,

המוכר.

דיו שיקנה הלוקח כנגד ערבוננו, ואין המוכר ולא הלוקח יכולים לחזור בהם מלקיים את המקח כנגד ערך הערבון,⁽²⁰⁾ ועל השאר, יכולים הם לחזור בהם.

אמר רבן (21) שמעון בן גמליאל: כמה דברים אמורים, שאינו קונה אלא כנגד ערבוננו, בזמן שאמר לו הלוקח: ערבוני יקון [יקנה], את הכל, כי היות ומתחילה פסק לתת לו יותר, על כן לא קנה את הכל בערבוננו.⁽²²⁾

ורבי יהודה, והם דברו באופן שנתן משכון על המקח, לקנסו אם לא יקיימו, ולא מיירי כשנתנו בתורת ערבון שיקנה את הכל!?

ועוד, אם כשנתנו סתם לתחילת פרעון קנה לגמרי, נתנו בתורת שיקנה את הכל לא כל שכן, הרי זה וזה דעתו לפרוע המותר, וכי בשביל זה שפירש שנתן לו לקנות את הכל, גרע טפי!?

ועל כן פירשו [ראה תוספות רבינו פרץ וריטב"א]: ש"ע"רבוננו יקון" משמע שיהיה משכון על המכר, שאם אחזור בי – תקנה את ערבוננו. ובאופן זה אמר רבי יהודה שאינו קונה אלא כנגד מעותיו, וטעם הדבר: היות שלא נתנו אלא בתורת משכון וקנס, אין כוונתו לתורת מקצת פרעון שקונה הכל, ומכל מקום קונה הוא בתורת דמים, על כל פנים כנגד מעותיו, שאף על פי שהוא קנס את עצמו, מכל מקום דעתו היתה שיקנה בו, אבל אם נתן לו מעות בסתם, הרי הם תחילת פרעון שיקנה הלוקח את הכל ושאר המעות יזקפו עליו במלוה. גם בדברי הר"ח משמע שדברי רשב"ג מתייחסים לדברי רבי יהודה].

ויש שפירשו [ראה תוספות ותוספות הרא"ש]: רבן שמעון בן גמליאל התייחס לדברי רבי יוסי, שאותו שאמר בתחילה שאם הוא יחזור בו יהיה ערבוננו מחול למוכר, וכאשר יחזור בו המוכר יכפול לו ערבוננו, צריך להוציאו בלשון קנין. כגון שאמר "ערבוני יקון" שמתפרש: אם אחזור בי יהא קנוי לך, ומשמע נמי לשון יקנה, שיהיה קונה לו במקח את שויו יותר מכדי הערבון, כלומר שתכפול לי ערבוני]. וראה עוד מה שפירשו רבי יוסף טוב עלם [ב"שיטה

הברייתא שהובאה בסוגיין, אלא ששינו את לשונה במקצת, כדרך בעלי התלמוד] משמע כדברי רש"י שאף הלוקח לא ימחול על ערבוננו אם הוא יחזור בו. [וראה עוד ראיות בנמוקי יוסף, וגם פירש שם את לשונו של רבי יהודה לשיטת רש"י].

ובריטב"א כתב: הכא שאני, דכיון דשניהם קנסו עצמן, אנן סהדי שלא קנס עצמו הלוקח, אלא על דעת שיהא קנס המוכר קיים לכפול, וכל שלא נתקיים אצל המוכר משום אסמכתא, אף אצל הלוקח אינו דין שיתקיים.

ב. כתב המאירי: אף למאן דאמר, אין ערבון קונה אפילו אם נתן לו את הערבון, מכל מקום רשאי המוכר לומר: המעות לא יצאו מתחת ידי, או קבל מקחך, או הנח המעות, ואין בית דין נזקקים להחזירם, אלא שמכל מקום הוא מחזיק בהם באיסור.

20. רש"י. וכתבו התוספות: אמנם המוכר אינו יכול לחזור בו לגמרי, וחייב הוא לקיים את המקח לכל הפחות בשיעור דמי הערבון, אך הלוקח אינו מחוייב לקבל חצי מן המקח, ויכול הוא לומר: אם אינני מקבל את כל המקח, אינני מוכן לקבל רק חלק ממנו, כי לא ניחא לי בו, ורוצה אני במעותי.

21. כך צריך לומר, וכן הוא לקמן עז ב.

22. רש"י [על פי הר"ן וראה עוד לשון רש"י עז ב], והראשונים תמהו על דבריו: הלא רבן שמעון בן גמליאל מתייחס אל דברי רבי יוסי

ומשנין: קרקע **דבכספא**, אם שילם הלוקח את דמי המקח, הרי קני ליה **ממוש**, היות וקרקעות נקנים בכסף.

על כן יפה כחו של הערבון ואפילו אם לא פירש בהדיא קני ליה מעותיו בסתמא, **לכולה**, את כל הקרקע.

אבל **מטלטלי**, **דלא** קני להו במה ששילם את מחירם, **אלא** לענין **לקבולי** עליו "מי שפרע", היות ומטלטלים אינם נקנים אלא במשיכה, ולא בקנין כסף.

על כן אין כוחו של הערבון יפה, ואם לא פירש בהדיא שרוצה הוא לקנות את הכל. **לא** קני ליה **לכוליה** בסתמא, אלא כנגד מעותיו.

שואלת הגמרא: **לימא כתנאי?** האם נאמר שכבר נחלקו התנאים במחלוקת רב ורבי יוחנן, ודברי רב אינם אלא כדעתו של אחד

אבל, מכר לו בית או שדה **באלף זוז**, ופרע לו מהם, מתוך האלף, **חמש מאות** זוז לשם תחילת פרעון, או שסתם דבריו ולא אמר: "ערבוני יקון", קנה מיד את כל הבית והשדה.

ושאר המעות נזכרים עליו במלוה, ומחזיר הלוקח לו, למוכר, את השאר, אפילו לאחר **במה שנים**.⁽²³⁾

מאי לאו, בקרקע קנה הערבון כנגד כולו, קנין גמור, כאשר נתן לו מקצת דמיו בסתמא, והוא הדין **למטלטלין** **בדסתמא** קני להו **לכולהו**, לענין "מי שפרע", כדעת רבי יוחנן, ותיקשי לרב האומר אין ערבון קונה אלא כנגדו!?

ודחינן: **לא** דמי מטלטלין לקרקע, ובמטלטלין **בדסתמא** **לא** קני את כולו, אלא כנגד מעותיו בלבד הוא קונה.

ותמהינן: **ומאי שנא** קרקע ממטלטלין!?

ובמקח וממכר הוי תחילת פרעון לשיווי המקח [ראה מה שהובא בזה בהערה לעיל מו ב].

ג. נחלקו הראשונים: האם רבן שמעון בן גמליאל בא לפרש את דברי תנא קמא [וכן משמע בתוספות], או שהוא חולק על רבי יהודה, כדאמרינן [עירובין פא ב]: כל מקום שאמר רשב"ג: "במה דברים אמורים", אינו אלא לחלוק על דברי תנא קמא — "שיטה מקובצת".

23. כתב הריטב"א: גוזמא בעלמא נקט, לומר שהדמים הנשואים חוב הם אצלו, ואינם מעכבים בקניית השדה, אבל שורת הדין שאפילו זמן שלשים יום אין לו, שלא אמרו אלא בסתם מלוה, אבל במכר חייב לפרעו לאלתר, אם לא קצץ זמן.

מקובצת" [תוספות רי"ד והר"ן].

ב. כתב בספר "אבן האזל" [מכירה א ד]: רש"י ותוספות חולקים במחלוקת הסמ"ע והט"ז [קצ א] אם קנין כסף הוא על ידי שנותן לו פרוטה בתחילת פרעון והשאר זקף עליו במלוה, או דאינו אלא מעשה קניין לקיום המקח.

דהנה הט"ז הוכיח שסגי בנתינת פרוטה לקיום המקח, מהא דאמר ערבוני יקון קנה הכל. אך באמת זה עצמו כוונת רש"י, דאם נתן כסף רק בתורת קנין ולא לשם דמי המקח לא מהני. דאין קנין כסף אלא כשנותן את דמי המקח [או מקצתם].

וכתב שם ב"אבן האזל" שהרמב"ם מחלק בין קנין כסף במקח וממכר, לבין קנין כסף בקידושין, בקידושין אינו אלא מעשה קנין,

התנאים, וכן, דעתו של רבי יוחנן אינה אלא כדעת התנא השני בברייתא?

א. חוב שעברה עליו שביעית, הרי הוא נשמט, ואסור למלוה לתבוע את הלוח לשלמו, שנאמר [דברים טו ב-ג]: "וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמיטה לה". את הנכרי תגוש, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך."

ב. המלוה על המשכון [הלוח נתן למלוה משכון עבור חובו], אין שביעית משמטת את החוב, שאין אני קורא בו: "לא יגוש את רעהו", שהרי אינו תובעו כלום.⁽²⁴⁾

שנינו בברייתא: **המלוה את חבירו על המשכון, ונכנסה השמיטה,**⁽²⁵⁾ **אף על פי שהמשכון אינו שוה אלא פלג** [חצי] **מן החוב, אינו משמט** [החוב אינו נשמט], אלו הם דברי רבן שמעון בן גמליאל.

רבי יהודה הנשיא חולק ואומר: אם היה המשכון כנגד הלואתו [ערך המשכון שוה להלואה] **אינו משמט, ואם לאו, אם ערך המשכון פחות מסכום ההלואה, הרי הוא משמט את החוב.** ומפרש ואזיל לפלוגתייהו:

מאי "אינו משמט" דקאמר רבן שמעון בן גמליאל?

אילימא, אם נאמר, אינו משמט **כנגדו** קאמר, כנגד חצי החוב שהוא תופס עליו משכון, אבל משמט הוא את השאר.

מכלל, משמע, **דרבי יהודה הנשיא** דאמר: אם לא היה משכון כנגד הלואתו, הרי הוא משמט, **סבר:** **להך פלגא** שהוא תופס עליו משכון, **נמי משמט.**

אלא, לדבריך, **משכון דנקיט מלוה למה ליה,** מט-א מה תועלת יש לו בו, לדעת רבי יהודה הנשיא, ולשם מה הוא תופסו, אם אין לו בו קנין אפילו כנגד שוויו!?

כי אם המלוה קונה במשכון כנגד שוויו, הרי בכדי ערך זה אין אני קורא בחוב "לא יגוש", ומדוע אמר רבי יהודה הנשיא ששביעית משמטת אף כנגד המשכון!?

אלא לאו, על כרחך שמע מינה: **מאי "אינו משמט" דקאמר רבן שמעון בן גמליאל?** **אינו משמט בכלולו,** כלומר אין החוב נשמט כלל.

24. רש"י.

וב"שיטה מקובצת" בשם תוספות מכתב יד הקשה: מה בכך שכנגד כולו הוא קונה, מכל מקום קרינא "לא יגוש" באידך פלגא! ויש לומר [וכן כתבו עוד ראשונים]: מלוה על המשכון אינו משמט, כדדריש בספרי: "את אחיך תשמט ידך", ולא של אחיך בידך, מכאן למלוה על המשכון שאין שביעית משמטתו.

וסבר רבן שמעון בן גמליאל: היות ובעל חוב קונה משכון, ומשכון כנגד כולו הוא קונה, על

כן, אפילו אינו שוה אלא פלגא, חשיב כאילו של אחיו בידו לגמרי.

ולישב שיטת רש"י יש לומר שעל ידי משכון מעט לא קרינן ביה "לא יגוש" כי אינו מחזיר לו עד שיפרענו כל חובו — על פי רמב"ן להלן פב א, ראה שם.

25. לאו דווקא "נכנסה" דהא קיימא לן [ערכין כח ב]: אין שביעית משמטת אלא בסופה. [וראה ברש"י גיטין לז ב ד"ה המחזיר].